

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ОСТАПЧУК
ГАЛИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

НАЦІОТВОРЧІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОБЛЕМИ В
ІСТОРИОСОФІЇ ВЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Спеціальність - 09.00.05 - історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ
на здобуття наукового ступеня кандидата
філософських наук

Київ - 1997

1(091)

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00509873 (W)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі української філософії та культури в
Київському університеті імені Тараса Шевченка

Науковий керівник

- кандидат філософських
наук, доцент
Пшеничнюк Владислав
Олександрович

Офіційні опоненти

- доктор філософських
наук, професор
Крисаченко Валентин
Семенович

- кандидат філософських
наук, доцент
Кляшторний Микола
Данилович

Провідна організація

- Національний технічний
університет України -
Київський політехнічний
інститут

Захист відбудеться " 21 " квітня 1997 р. о 14 год. на засіданні
Спеціалізованої вченої ради Д 01.01.06 із захисту дисертацій на
здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук в
Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017, м. Київ,
вул. Володимирська, 60, ауд. 330).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка (вул.
Володимирська, 58).

Автореферат розіслано " 20 " березня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої Вченої ради

Діденко В.Ф.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

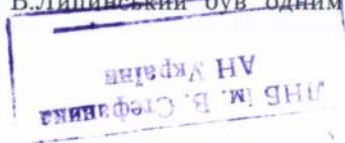
Актуальність теми дослідження. Аналіз праць вчених та публіцистів кінця XVIII - початку XIX ст. в історії України має суттєве значення при розкритті процесу становлення вітчизняної історико-філософської науки, адже філософсько-гуманістичні ідеї цього періоду визначають основні напрями теоретичних шукань та мають особливе соціальне звучання.

При цьому стратегічною вимогою є необхідність вивчення вітчизняної філософської й культурологічної спадщини, що доповнює історію філософії України конкретними фактами, розширює і поглиблює достовірні знання про її становлення і розвиток.

Серед актуальних теоретичних, політичних та ідеологічних проблем є неупереджене вивчення витоків, особливостей і ролі української філософської і культурної спадщини у переосмисленні історичних процесів, що відбувались у період утворення нації і державності в Україні.

Українська філософія одночасно з західноєвропейською висувала складні проблеми розвитку суспільства. Проблеми історичного розвитку, нації, держави належать до тих, що протягом усієї історії розвитку людського суспільства виступали не тільки найважливішою складовою частиною історіософії, але й об'єктом постійної уваги з боку представників філософської та соціально-політичної думки. Представники найрізноманітніших напрямків філософської думки з різних позицій намагались знайти відповіді на питання походження й суті нації та держави, розглядали світоглядно-філософські засади націотворчих та державотворчих процесів. Чільне місце серед них належить В.Липинському - талановитому вченому, філософу, історичу, політику, дипломату. Його неординарні й своєрідні погляди, часом суперечливі, приваблювали однодумців, викликали захоплення одних і гостру критику інших. Не менш актуальними погляди В.Липинського залишаються і для сучасних істориків, філософів, політологів і соціологів.

На думку Я.Пеленського - президента Східно-Європейського дослідного інституту у Філадельфії, В.Липинський був одним з

провідних українських істориків, філософів, політичних теоретиків ХХ століття.

В останні роки свого життя вчений встиг сформувати провідні думки своєї філософії історії. Проте в умовах радянської дійсності його погляди та ідеї замовчувались і систематично піддавались анафемі як вияви "махрового буржуазного націоналізму". Нині, коли наш народ повертається до своїх національних духовних надбань, історіософська спадщина В.Липинського викликає гострий інтерес і є предметом дискусій не тільки серед науковців, а й широкого загалу.

Стан наукової розробки проблеми. Історіософська думка про сутність нації, держави, еліти, верстви, шляхти і їх значення у формуванні й становленні державності в Україні у вітчизняній науці досліджена, на наш погляд, недостатньо. Незважаючи на те, що розробка й аналіз проблем становлення української державності почалася ще до революції 1917 р., залишаються мало дослідженими окремі періоди її історії та ряд концепцій, зокрема В.Липинського. У вітчизняній літературі досі немає спеціальних досліджень, в яких розглядалися би означені проблеми.

Літературу з різних аспектів досліджуваної проблеми умовно можна поділити на кілька груп.

До першої відносяться праці самого філософа, в яких викладені націотворчі та державотворчі концепції.¹

До другої групи відносяться праці про діяльність В.Липинського, що надруковані у нас у довоєнний час. До неї

¹ Данило Братковський//Літературно-науковий вісник.-1909.-№1.-С.68-112; Шляхта на Україні.-Краків,1909.-486 с.; З дзеюв України.-Київ-Краків,1912.-618 с.; Хам і Яфет. З приводу десятих років 18/29 квітня 1918 р.-Львів: Поступ, 1928.-300 с.; Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького.-Філадельфія: Східно-Європейський дослідницький інститут ім.В.К.Липинського, 1980.-802 с.; Історичні студії та монографії: Т.3. Україна на переломі 1657-1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті.-Відень: Вид-во Дніпровського Союзу споживчих союзів України, 1980.-308 с.; Станіслав Михайло Кричевський: Твори. Т.2.-Філадельфія, Пенсильванія, 1980.-416 с.; Релігія і церква в історії України.-Філадельфія, 1925.-319 с.; Листи до братів-хліборобів.-Суспільно-політична думка в ХХ столітті: Документи і матеріали: У 3 т.- Мюнхен,1938.-Т.1.-С.16-64; Наша орієнтація: Листи до братів-хліборобів: Ч.2.-Торонто,1953.-454 с.; Лист до Б.Шемети, 12 груд.1925 р.//Поступ.-1927.-№1.-С.15; Народи поневолені і народи недержавні//Політика.-1925.-Ч.1.-С.4; Завдання українського студентства//Студ.вісн.-1926.-Ч.2.-С.13-20; "Нова зоря" і ідеологія гетьманців//Діло.-1929,18 лип.; Розкол серед гетьманців//Діло.-1930; Листи В.Липинського до Ярослава Окуневського//Сучасність.-1992.-№5.-С.78-86, та інші.

увійшли праці, в яких досліджувалися деякі проблеми творчої спадщини вченого, зокрема, про монархізм та державотворчу ідею.¹

Третю групу складає література, що вийшла друком протягом останніх років і має неоднозначну оцінку творчої спадщини та діяльності В.Липинського. В них В.Липинський представлений будівничим української держави, видатним українським істориком, мислителем та політичним діячем.²

У четвертій групі слід відзначити виступи вчених на Міжнародній конференції, що відбулася в Києві-Львові-Кременці в 1992 році, де дається оцінка діяльності українського філософа.³

¹ Демкович-Добрянський М. Від Київської Русі до Вячеслава Липинського /Спроба оцінки державної ідеї Липинського/, //Давони, 1936,№ 6-7.-С.266; Д.І.Чичевський.Нариси з історії філософії на Україні.-Львів: Укр.пром.видфонд, 1931.

² Андрусак Т.Вячеслав Липинський – будівничий української держави: Спроба політпортрету//Республіканець.-1993.-№5-6.-С.36-42; Гелей С. Ідея української державності в історичних працях В.Липинського//Український час.-1994.-34-44 с.; Гирич І. Лицар української діяльності: Нарис життя і діяльності В. Липинського//Архів України.-1992.-№1-3.-С.34-44; Гречанюк С. Його листи - до запитання//Хроніка - 2000наш край.-Київ/Довіра,1993,вип.3-4 (5-6).-С.158-169; Лис В. Честь його пам'яті//Волинь.-1992.-23 квітня, с.6; Отуркевич О. "Я хочу щоб була Україна"//Волинь.-1992.-16 квіт.; Пеленський Я. Вячеслав Липинський//Збірник "Української літературної газети", 1956.-Мюнхен, 1957. Пеленський Я. Спадщина Вячеслава Липинського і сучасна Україна//Вячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Міжнар. наук. конф./1992:Київ, Луцьк, Кременець./ Вячеслав Липинський: Твори. Архів. Студії.-Т.І.-К./Філадельфія,1994.-С.238-245; Пеленський Я. Вітальна промова до учасників конференції//Там само.-С.227; Пеленський Я. Вячеслав Липинський//Зустрічі.-1989.-№2.-С.125; Пеленський Я. Боротьба за "київську спадщину" у 1155-1175 роках: релігійно-церковна сфера//Археологія.-1991.-№3.-С.45; Пеленський Я. До проблеми українсько-російських відносин//Віднова.-1984-1985.-№2.-С.8-9.; Пеленський Я. Про потребу російсько-українського діалогу//Віднова 1984-1985.-№2.-С.71-72.; Пеленський Я. Чому віднова?//Віднова.-1984-1985.-№1.-С.6.; Пеленський Я. Україна в польській опозиційній публіцистиці//Віднова.-1986.-№4.-С.12.; Пеленський Я. За вільну Україну//Віднова.-1986.-№5.-С.212.; Потульніцький В. Теорія української політології: Курс лекцій.-Київ: Либіль,1993.-С.91-98.; Потульніцький В. Політична доктрина В. Липинського//Укр.іст.журн.-1992.-№9.-С.37-45.; Потульніцький В. В. Липинський і проблеми політичної культури; Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського.-1873-1945.-Київ,1993.-С.123-138.; Потульніцький В. Історія української політології.-Л.,1992.; Свєрстюк Є. Пізні зустрічі з Вячеславом Липинським//Сучасність.-1992.-№5.-С.87-88.; Скельчик С. Класократичні мрії Липинського: Видатний український історик, мислитель та політичний діяч//Наука і суспільство.-1993.-№11-12.-С.24-28.; Смілій В., Ричка В. Вячеслав Липинський та його праця "Україна на переломі 1657-1659"//Укр.іст.журнал.-1992.-№2.-С.141-144.; Тропінський В. Незалежна Україна: питання українсько-російських міждержавних стосунків в державницькій концепції В. Липинського//Рада.-1992.-31 липня.

³ Білас Л. Липинський - історик//Вячеслав Липинський історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Міжнародна наукова конференція /1992: Київ-Луцьк-Кременець /Вячеслав Липинський: Твори.Архів.Студії.-Т.І.-Філадельфія,1994.-С.238-245; Білас Л. Вячеслав Липинський як історик кризової доби //Там само.-С.245-252; Вільчинський Ю. Вячеслав Липинський - до української нації через українську державу//Там само.-С.287-298; Верба І. Вячеслав Липинський у науковій спадщині Наталі Полонської-Василенко//Там само.-С.191; Залуцький Р. Вячеслав Липинський і його відношення до українства// Там само.-С.76; Михненко А. Творчість Вячеслава Липинського у вузькому курсі історіографії//Там само.-С.176-191; Отт-Скоронадська О. Як наша родина ставиться до Вячеслава Липинського//Там само.-С.245-288; Пеленський Я. Спадщина Вячеслава Липинського і сучасна Україна//Там само.-С.238-245; Пеленський Я. Вітальна промова до учасників конференції//Там само.-С.277; Потульніцький В. Вячеслав Липинський - політолог//Там само.-С.123-148; Попович М.

На підставі вказаних публікацій можна зробити висновок, що сучасними вченими проведено значну роботу в дослідженні спадщини В.Липинського і культури України. Разом з тим, слід відмітити, що на сьогодні в науковій літературі з об'єктивних і суб'єктивних причин ще немає спеціального дослідження, в якому критично, відповідно до державних потреб незалежної України, аналізувався б творчий спадок вченого. Саме намагання комплексно розглянути націотворчі та державотворчі проблеми в історіософії В.Липинського зумовило мету та завдання дослідження.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Враховуючи актуальність теми, ступінь її наукової розробленості автор вважає, що загальна мета дослідження полягає у комплексному вивченні, аналізі та систематизації історіософської спадщини В.Липинського, розгляді його концепцій про філософію історії, історичний розвиток, націю, державу та їх значення в становленні національної державності в Україні.

Реалізувати поставлену мету автор намагався за допомогою розв'язання таких завдань:

- розкрити світоглядно-філософські засади історіософії та філософії історії вченого;
- проаналізувати філософські витоки поглядів мислителя;
- визначити філософсько-методологічні підходи вченого до аналізу проблем історичного розвитку, філософії історії, нації, інтелігенції, аристократії, еліти, верстви, шляхти, держави та типів державних утворень;
- простежити шляхи формування основних концепцій та їх трансформацію;
- проаналізувати суперечливий характер поглядів вченого на державу, визначити, які з них витримали перевірку часом і можуть бути реалізовані в сучасних умовах.

Виходячи з цього, об'єктом дослідження є теоретико-філософська спадщина Вячеслава Липинського.

Вячеслав Липинський і український консерватизм.//Там само.-С.287-304. Сверстюк Є. Залізни стовпи Вячеслава Липинського.//Там само.-С.238-245; Собчук В. Шляхта волинського походження в реєстрі війська Запорізького 1649 року.//Там само.-С.201-213; Сохань П., Гирич І. Вячеслав Липинський і Михайло Грушевський у дореволюційні часи.//.-С.202-231; Федорчук В. Монархізм Богдана Хмельницького в оцінці Вячеслава Липинського: критична інтерпретація.//Там само.-С.157; Цибульський В. Держава Богдана Хмельницького і Переяславська угода в працях Вячеслава Липинського.//Там само.-С.108.

Предмет дослідження - теорія і практика здійснення націотворчих та державотворчих ідей на ґрунті вивчення світоглядно-філософських засад історіософії та філософії В.Липинського.

Джерелотворчою основою дисертаційної роботи є твори В.Липинського, видані в різні часи, а також праці представників вітчизняної філософської думки, архівні документи та матеріали. При аналізі конкретних проблем розглядалися точки зору різних дослідників, праці яких торкалися історичного розвитку України, національного відродження української державотворчої ідеї. Особливу увагу приділено вивченню матеріалів міжнародної конференції "Вячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна", що була присвячена 110-й річниці від дня народження вченого /1992 р. - Київ, Луцьк, Кременець/, матеріали якої були надруковані у Філадельфії в 1994 році. Разом з тим певну увагу приділено вивченню тих праць українських дослідників, які відображали й оцінювали історичні події й соціально-економічні відносини, за яких жив і творив В.Липинський /В.Антонович, М.Грушевський, Н.Василенко, Д.Дорошенко, М.Драгоманов/.

При роботі над дисертацією певною мірою використані також ґрунтовні праці з методики проведення досліджень вченими різноманітних спеціальностей, особливо щодо вибору теми, складання плану дисертації, збирання, вивчення й обробки матеріалів, літературного оформлення тощо.

Методологічною основою дослідження є діалектичні принципи аналізу явищ історичної дійсності, методи наукового пізнання: всебічності, розвитку та історизму, системності, об'єктивності оцінки подій суспільного життя. У зв'язку з тим, що дослідження присвячене аналізу становлення та розвитку концептуальних підходів до проблем формування української нації та держави на межі століть, використовується історичний метод, який в загальних рисах зводиться до того, щоб явища дійсності, суспільно-політичні ідеї розглядалися як процеси, що протікають у часі. Принцип історизму дав можливість конкретно оцінити ідеї представників народницької, державницької та консервативної концепції держави. Розв'язанню поставлених завдань сприяло також використання таких загальнонаукових методів дослідження, як єдність історичного і логічного, наукової абстракції, аналізу, синтезу, ретроспективи, порівняння, проблемності та ін.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у дисертації розглянуті історіософські погляди В.Липинського, які стали об'єктом спеціального історико-філософського і культурологічного аналізу, введено в обіг нові джерела, нові факти, використані незнані досі свідчення, у тому числі архівні. Філософські погляди В.Липинського розглянуті не як щось стале, застигле, а в русі, у розвитку, трансформації, змінах, залежно від соціального середовища і переоцінки духовних вартостей. Запропонована концепція розкриває суть філософської і культурної спадщини В.Липинського.

Наукова новизна дослідження конкретно проявляється в тому, що в роботі:

- подається комплексно, системно аналіз ідейних поглядів В.Липинського, їх витoki, а також основні теорії про державу, націю та їх структурні елементи; досліджується суть вітчизняної філософської і культурної традиції; розкривається єдність і розбіжність поглядів вченого; у змісті історіософських творів мислителя виявляються зародки, елементи нових ідей, категорій і понять, які стали основою вищих ступенів історико-філософського прогресу;

- визначені філософсько-методологічні засади історіософії та філософії історії, виходячи з плюралістичного і включаючи елементи консервативного поглядів;

- досліджені ідеї та концепції не тільки В.Липинського, але й його попередників та сподвижників, дається аргументована критика тих концепцій, які заперечував автор;

- розглянуті проблеми становлення української держави, національно-державного устрою, нації, еліти, шляхти, аристократії, інтелігенції, верстви, хліборобського класу, культури, традиції, політики з точки зору історіософа;

- обґрунтована прогресивність, демократичність поглядів мислителя, їх національний, а не націоналістичний характер;

- визначено практичну значимість основних положень консервативно-монархічних концепцій В.Липинського для сучасного етапу розвитку української державності.

Теоретичне та практичне значення дисертації полягає в тому, що проведене наукове дослідження сприяє поглибленню знань про масштаб і специфіку розвитку філософської думки в Україні ХІХ - поч. ХХ століття, про проблеми філософії в творчій спадщині

В.Липинського. Вивчення цих проблем розкриває шляхи формування національної самосвідомості, викриває помилкові оцінки та ідеологічні штампи, що торкалися української культури і філософії в працях авторів колишнього СРСР.

Наведений у дисертації фактичний матеріал, основні теоретичні узагальнення і висновки можуть бути використані при розробці фундаментальних досліджень з історії вітчизняної філософії і культури, у процесі викладання філософії, української культури, культурно-просвітницькій та виховній роботі.

Апробація результатів дослідження. Матеріали, положення та висновки дисертації опубліковані у 5 статтях, доповідалися на аспірантських семінарах філософського факультету Київського університету, використовувалися у процесі проведення практичних занять з студентами. Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри української філософії та культури філософського факультету Київського університету імені Тараса Шевченка. Основні ідеї та результати дисертації викладені у таких публікаціях: "Традиція як філософсько-культурологічна категорія" /Київ,1994/, "Ідейні погляди В.Липинського на деякі питання історії України" /Київ,1995/, "Актуально і сьогодні, або дещо з духовної спадщини Липинського" /Київ,1995/, "Вячеслав Липинський: сторінки історії" /Київ,1994/, "Державотворча ідея Липинського" /Київ,1995/.

Структура дисертації визначалась логікою викладу та розвитком теми дослідження і складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми дослідження, характеризується ступінь її наукового опрацювання, визначається мета та завдання, вказується методологічна основа роботи, формулюється новизна, теоретична й практична значимість отриманих результатів та обумовлюється її структура.

У першому розділі "Світоглядно-філософські засади історіософії В.Липинського" розкриваються ідейно-теоретичні основи і філософські концепції історіософії та філософії історії В.Липинського.

Для досягнення поставлених завдань дослідження, не відходячи від загальноприйнятих положень, які панують в українській філософській думці, дисертант розглядає соціально-політичні й теоретичні передумови формування оригінального світогляду В.Липинського. Автор переконливо показує, в яких працях філософ розкрив свої погляди на проблеми існування навколишнього світу українця й України, відтворив правдиві сторінки їх історії, становлення свідомості та світогляду, проаналізував закономірності історичного розвитку, особи, верстви, шляхти, аристократії, еліти, класу, розглянув діалектичний зв'язок між ними та роль у становленні нації та держави.

Наукова зрілість філософії В.Липинського проявляється в тому, що він зумів переосмислити певні історичні факти, творчо їх обробити, спрямувати на розкриття суспільних суперечностей, проаналізувати боротьбу нового з віджилим, прогресивного з консервативним і викласти в своїх провідних творах: "З історії України", "Україна на переломі", "Шляхта на Україні", "Хам і Яфет", "Листи до братів-хліборобів", "Релігія і церква в історії України" та ін.

В.Липинський вважає, що лише на певному етапі історичного розвитку, оволодівши національною культурою, індивід здатний збагатитись філософсько-світоглядними знаннями, що не означає відсутності всякого світогляду до вивчення філософії, бо світогляд формується у людей на ґрунті їхньої життєдіяльності та пов'язаний з усвоєнням культури суспільства.

В дисертації обґрунтовується положення про те, що всі здобутки культури, економіки, політики, як в минулому, так і в сучасному, В.Липинський пов'язує з тими періодами, коли Україна мала власну державність. Перебування України в складі сусідніх держав привело, на його думку, українське суспільство до деградації: трагічним у нашій історії є те, що ми, звичайно, пориваємося до державного життя і до творення своєї місцевої влади тоді, коли сусідні влади розкладаються.

Дисертант відмічає, що у творах В.Липинського багато уваги приділяється вивченню структурного розрізу суспільства, як за часів Б.Хмельницького так і сучасної йому України. Його цікавить життя не тільки гетьманів, але й простого хліборобського класу - Яфетів, Хамів, як він образно їх називає.

В дослідженні звертається увага на те, що кожен з мислителів мав свої оригінальні погляди на окремі аспекти філософського буття людини, вивчаючи історичний процес у всій його багатоманітності й

конкретності. Вони розглядають відповідний фактичний матеріал, простежують закономірності суспільного розвитку, роблять ті або інші висновки та узагальнення. Історичний розвиток, за В.Липинським, є наслідком взаємодії людей. Хоч людина у спадок від попередніх поколінь одержує певні об'єктивні умови життя і діяльності, що створюються в процесі матеріального й духовного виробництва, вона виступає як об'єкт і суб'єкт історії, як активна творча сила, що видозмінює історичну дійсність. Таким чином, у людини розвивається її самосвідомість, яскравим проявом якої є вивчення історичного шляху людства.

В історичному процесі має місце як об'єктивна необхідність, що прокладає собі шлях через чисельність випадковостей, так і суб'єктивістські прояви окремих осіб, які не завжди вміють і можуть враховувати різні об'єктивні фактори. Аналіз негативних історичних сил та їх інтерпретація збудовані у В.Липинського на такому розумінні негативних чинників історичного процесу. Мислитель дивиться на них, як на несамостійні, онтологічно нетривкі та нестабільні наслідування творчих і позитивних сил. Головним в історіософії є розрахунок з минулим, щоб на його підставі накреслити новий образ історії і філософії, як передумову суспільного й політичного відродження і перехід до побудови національного життя на нових принципах.

У своїх творах В.Липинський показує, що ці сили не мають ніякої самостійності, не є активними чинниками історичного руху. Негативні сили можуть існувати лише на ґрунті позитивних, як якісь збочення, вивернення, карикатури творчих сил історії. Тому принципово неможлива перемога деструктивних сил над конструктивними.

В.Липинський скептично оцінює програму позитивізму. Так само розглядає він можливість підійти до політичної незалежності шляхом загального розвитку освіти й культури, преси та демократичних установ. Він недовірливо висловлюється стосовно верств, які в XIX ст. висувають претензії на політичному проводі нації: горожанства - "буржуазії" та інтелігенції. Цей скептицизм автор пояснює тим, що ні "збільшення продукції" (за якою стоїть "буржуазія"), ні "гори друкарської фарби" (символ інтелігенції) не є вирішальним елементом, який достатньо переконує людину віддати життя в боротьбі за ідею.

У своїх дослідженнях поняттю традиції В.Липинський приділив особливу увагу. У суспільстві помітні дві визначальні тенденції: на збереження національних традицій і на їх руйнування. Ці тенденції

втілюються у відповідних політичних силах. Збереження традицій викликані прагненням народу до самозбереження як культурної так і політичної окремішності. Традицію В.Липинський розумів як основу буття кожного народу, проте звернув увагу на її творчий характер. Він вважав, що руйнування традицій зумовлене прагненням людини до свободи. У своїх творах В.Липинський переконливо показує, як з розвитком культури традиція якісно змінюється.

Зникнення традиційної народної культури В.Липинський пояснює насамперед тим, що селянський практицизм, замішаний на магічних язичних уявленнях і вірі в чудеса, витіснився реальним, зорієнтованим на нові економічні умови і в першу чергу на самоцінність особистості. В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що В.Липинський наближається до погляду про те, що національна індивідуальність не є певна психічна характереологічна данність, а скоріше "продукт історичного процесу суспільного життя". Почуття вічних цінностей у вченого тому має значну роль, що якраз воно надає філософії історії автора специфічний характер. Почуття вічних цінностей, що стоять над історичним процесом, як вічні, незмінні, нерухомі, провідні цілі рятують людину. Поверховий оптимізм є неможливий для того, хто знає, що всі зусилля та добрі наміри реалізуються лише тоді, коли вони відповідають божественному планові історичного процесу.

Як показує проведене нами дослідження, на розвиток ідей та концепцій В.Липинського значний вплив зробило Краківське середовище, польська культура та історіософія. Однак було б помилкою намагатися пояснити структуру його світогляду чужими впливами або студіями. Вони тільки надали відповідні аргументи, навчили методики дослідження, а самого розуміння світу разом з його етично-моральними вартостями не дали. На думку вченого, боротьба різних етик і моральних вартостей має не тільки історичний, але й філософський аспект. Він уявляється ним як вічний конфлікт, що завжди аналізується особливо за так званих переломних діб. Його обумовлюють два принципи, що взаємно викликають один одного: а) принцип національний, або територіальний, б) принцип інтернаціонально-космополітичний.

Якщо перший принцип - територіальний, відстоює Україна, що прагне знову визволитися від чужого ярма, то другий, - інтернаціональний, захищає космополітична й гнобительська Російська імперія. В.Липинський бачить себе в цій боротьбі разом з повстанською Україною, з мораллю шляхтича - воїна з особистим гонором, чесністю, вірністю. Водночас мислитель не приховує того,

якою незрозумілою є для нього мораль колишньої космополітичної шляхти та сучасної йому російської космополітичної охлократії з характерним для неї егоїзмом, безпринципністю, хитруванням, підлабузництвом, кар'єризмом. До таких висновків вчений прийшов не відразу, а вивчивши багатий фактичний матеріал приватних архівів, що були мало кому доступні.

Проведене нами дослідження показало, що вчений проаналізував закономірності соціально-економічного розвитку України, розглянув процес її духовного прогресу, розкрив діалектику взаємозв'язку особи та суспільства, особи й культури і зробив тим певний внесок в українську історіософію. Наукова зрілість філософії вченого означає переростання в самому її методі інформаційного підходу в методологічний, що спрямований на розкриття суперечностей, реальних суспільних процесів, аналіз боротьби нового з віджилим, прогресивного з консервативним. Виходячи із світогляду, як способу думання, філософ прийшов до висновку, що розбудова української держави можлива тільки тоді, коли створена нація, а нація виникає і може утвердитись тільки у суверенній державі. Тобто процес становлення нації і держави знаходиться в тісному взаємозв'язку і зумовлює розвиток як нації через державу, так і держави через націю.

Другий розділ "Структурні елементи державотворчого процесу в концепції В.Липинського" присвячений науковому аналізу таких складних категорій філософської науки як нація, аристократія, інтелігенція, шляхта, верства, еліта, хліборобський клас. На той час, як і сьогодні, не було єдиної думки про формування української нації та її структурних елементів. В дисертації розглядаються витoki поглядів В.Липинського. Попередники вченого по-різному визначали націю та чинники, що її характеризують.

Автор підкреслює, що філософ формує своє власне розуміння нації, яке головним чином ґрунтується на територіальному принципі. До появи творів мислителя серед української інтелігенції панував народницький погляд на етнічне поняття нації, основним критерієм якого була мова. Користуючись політико-територіальним принципом, В.Липинський вводить нове розуміння нації, що послідовно приводить до вимоги державності на Україні.

Він висловлює віру, що всебічний розвиток України буде запорукою розвитку всіх її мешканців і що це може бути досягнуто тільки спільними зусиллями. Тому на місце окремих, розрізнених інтересів він кладе спільний краєвий інтерес. Вчений вважає, що всі

мешканці української землі незалежно від соціальної приналежності, віровизнання, етнічного походження, мови, культури мають бути повноправними громадянами української держави.

Вивчаючи багато фактів з життя різних народів В.Липинський приходить до висновку, що нацією не є громадянство або якась одна частина: селянин, інтелігенція, пролетаріат чи держава. До нації він відносить верству, яка, в свою чергу, складається з шляхти, інтелігенції, аристократії, еліти та хліборобського класу. Проте він не проводить чіткої грані між ними. У ранніх творах він особливу увагу приділяв шляхті, пізніше - аристократії й інтелігенції, а наприкінці своєї творчості - хліборобському класу. Проблем еліти вчений торкається лише фрагментарно. Водночас він неоднозначно трактує роль інтелігенції, змішуючи її з аристократією та шляхтою, виділяючи на певних етапах історії України кожен з них. Саме провідну верству нації вчений характеризує в статичному і динамічному плані. Якщо в статичному узагальненні провідна верства завжди повинна мати в собі ті елементи, що мусять бути невід'ємними складниками в будь-який історичний період, то у динамічному розвитку провідна верства має завжди поновлювати себе шляхом об'єднання старих панів з новими.

Якщо під інтелігенцією вчений розуміє людей, не зайнятих матеріально-продуктивною працею, котрі не володіють ані засобами війни, ані засобами виробництва, і здобувають собі існування в обмін на працю свого розуму, то аристократією він називає будь-яку правлячу і провідну в даній добі верству без огляду на її походження. Слід наголосити на тому, що роль еліти не висвітлювалась В.Липинським у систематизованому вигляді. Проте він говорив про елітарні суспільні інститути, про панів, шляхту, верству. Дослідження показує, що еліта деякими мислителями ототожнюється з владою. Водночас слід підкреслити, що процес елітаризації нерівнозначний процесу професіоналізму і політики. Еліта ніколи не мала масового характеру, не була численною. Вона передбачала винятковість, деякі форми привілейованості.

Згідно з націотворчою концепцією вченого, шляхта і хлібороби повинні бути статичними елементами провідної верстви, що хліборобський клас міцно прив'язаний до своєї землі і живе з рільничої продукції, а не з політики, і тому заінтересований в існуванні власної української держави. За своєю класовою природою він може бути національним посередником між чужими урядами і народом.

На багатому історичному матеріалі вчений простежив взаємовідносини між різними прошарками нації і показав, що боротьба за світську політичну владу між матеріально непродуктучими інтелігентами і озброєними продуцентами весь час вибухає з великою силою. Основна причина цієї боротьби завжди одна й та сама: велике матеріальне збагачення під проводом і правлінням володіючої засобами війни та продукції національної аристократії.

Даючи характеристику взаємовідносин між різними прошарками суспільства В.Липинський зазначав, що знаходяться в нас такі, що не визнають народження класу хліборобів. На думку вченого, не кількість землі і не число наймитів визначає приналежність до хліборобського класу. Він вважав, що знищення приватної власності на землю може розвалити хліборобський клас, вийнявши з хліборобства його душу, а соціалізація землі може знищити класову свідомість.

Особливу увагу приділено також характеристиці інтелігенції, верстви, еліти, войовників, продуцентів, хліборобів. Слід наголосити на тому, що В.Липинський ставить знак рівності між націотворчими і державотворчими процесами. На його думку, нація і держава постають тоді, коли на певній території серед пасивної маси з'являється активна маса людей - національна аристократія, котра закладає підвалини окремої державної організації й тим самим започатковує основу нації. Без своєї суверенної держави не може бути нації, бо держава - це синонім влади власної аристократії, і як не може бути нації без своєї національної аристократії, так не може бути нації без своєї власної держави.

В.Липинський розглядає різні методи утворення національної аристократії: класократичний, охлократичний, демократичний. Ці форми організації нації у нього не є статичними, застиглими й історично наперед заданими. Як не існує нації, традиції, аристократії взагалі, так не існує і класократії, охлократії, демократії взагалі, а лише конкретні індивідуальні нації, аристократії, традиції, класократії, охлократії, демократії, та до того ж вони безперервно модифікуються, змінюються, відтворюються, відновлюються, переходять із однієї форми в іншу тощо. Наприклад, на зміну охлократії може прийти класократія чи демократія, або ж навпаки. Історія нашої та інших держав є яскравим підтвердженням цього.

Характерним є те, що філософ не заперечує можливості для нащадків колонізованої української аристократії стати носіями державницьких українських ідей у майбутньому.

У дисертації акцентується увага на методологічних засадах створення й розвитку націотворчих концепцій В.Липинського, які, з одного боку, виникли на ґрунті елітного шару інтелігенції й аристократії в українській нації і, з другого боку, базувалися на національній ідеології, представниками якої були хлібороби. Саме до них він звертався у своїх “Листах до братів-хліборобів”, намагаючись розбудити національну самосвідомість.

Автор звернув увагу на те, що В.Липинський структурні елементи нації вбачав у верстві, шляхті, аристократії, інтелігенції, еліті. Наприкінці свого життя філософ прийшов до висновку, що тільки хліборобський клас може збудувати справді українську державу. В своїх основних творах В.Липинський виражає думку про те, що будь-яке суспільство поділяється на “чорних” і “білих”, Хамів і Яфетів.

Приділивши кожному структурному елементу державотворчого процесу досить значну увагу, вчений підійшов до визначення можливих шляхів розвитку України, розглянув основні форми організації суспільства та типи державних утворень.

У третьому розділі “Проблеми державотворення та типи державних утворень” автор акцентує увагу на дослідженні критеріїв історичної оцінки й методологічних підходів до державотворення. Він розглядає цю проблему за такими основними напрямками: народницький, національно-державницький і консервативний. Давши характеристику кожному з них, В.Липинський створив досить оригінальну власну концепцію держави.

Визнаючи націю як територіальне згуртування всіх громадян (незалежно від їх національності), які проживають на території України, вчені будували свої концепції. На основі дослідження історії монархічних традицій у Галицько-Волинській (С.Томашівський), козацько-гетьманській (В.Липинський), українській 1917-1920 рр. (В.Кучабський) державах, учені аналізували причини утворення і занепаду аристократичного ладу в різні періоди української історії. На їх думку, вирішення всіх державотворчих проблем для України можливе лише за умови створення суверенної незалежної держави, де єдиною спільною ознакою для громадян різного національного походження, різних релігій і мов стане державна приналежність до України.

Як показує дослідження, мислитель дотримувався консервативної концепції. Учених консервативного напрямку в українській історіософії об’єднує три спільні ідеї: 1) критичне ставлення до

ліберально-демократичних засад суспільного ладу; 2) визнання домінуючої ролі держави в суспільно-економічному житті; 3) пошуки нових методів організації державного ладу та суспільних відносин, що спиралися б на представництво усіх класів.

Розглядаючи історію українського державного будівництва у XVII ст. В.Липинський узагальнив як попередній, так і сучасний досвід того, щоб враховуючи помилки, показати своїм землякам правильний шлях до успішного втілення в життя української державності. Застосовуючи аналітично-концептуальний метод дослідження розвитку Української козацької держави від автономізму до майже повної незалежності, інтерпретуючи по-новому форми державного устрою за часів Хмельницького і беручи до уваги монархічні й абсолютистські плани Гетьмана, вчений розвинув власну теорію гетьманату, засновану на династичних засадах. Мислитель прийшов до висновку, що на тогочасному етапі історичного розвитку найперспективнішою формою державного правління в Україні була гетьманська монархія, бо саме вона могла б легітимізувати державну владу і виражати інтереси різних груп українського суспільства. Аналізуючи співвідношення між верховною гетьманською владою і Військом Запорізьким, духівництвом, міщанством, селянством і непокозаченою шляхтою, В.Липинський зконструював модель нової української аристократії, або еліти, відводячи їй основну державотворчу роль.

Видатний історіософ вперше застосував структурний підхід щодо окремих прошарків Війська Запорізького, на базі якого пізніше було розроблено теорію структурного суспільства. Звертаючи увагу на інші конструктивні моменти в діяльності Гетьмана, В.Липинський висвітлив весь розмах його народної політики і широту політичних планів. Він бачив у Хмельницькому зрілого, свідомого своєї місії державного діяча.

За В.Липинським, найстарша і найбільш досвідчена в плані організації державної, військової і розумової праці в Україні є частина селянства, тобто клас хліборобів-землевласників. З огляду на це він створив свою економічну програму, в якій передбачив: 1) право приватної власності на землю; 2) проведення аграрної реформи з точки зору державного принципу, під яким розумів збільшення існуючого земельного фонду шляхом примусового викупу землі за державними цінами у тих, хто сам не займається хліборобською працею, а здає свою землю в оренду дрібним виробникам. Він вважав, що земельні справи має вирішувати той, хто її обробляє і живе з хліборобської праці.

Проаналізувавши шляхи розвитку української держави, вчений виділяє три орієнтаційні напрями: 1) орієнтація на Росію більшовицьку чи антибільшовицьку; 2) орієнтація на Польщу; 3) орієнтація на незалежну українську державу. У 1917-1920 рр. жоден з цих напрямків не був, за В.Липинським, правильним, бо російська орієнтація, незалежно від форми державного ладу Росії, привела б до встановлення на Україні російської державності. З огляду на історичний досвід і сучасне становище, орієнтація на Польщу взагалі була зайвою, оскільки та підтримувала б українську анархію і тим самим штовхала б Україну в обійми Росії, а орієнтація на Українську державність у формі партійної боротьби й розбрату привела б до остаточної загибелі України.

Вчений пропонує курс на довготривале виховання всього українського громадянства в дусі державно-ідеалістичної ідеї, боротьба за здійснення якої була необхідною. На його думку, ця ідея мала спиратися на релігію, церкву і віру, яка навчала бути терплячими. Тобто особливість державницької концепції В.Липинського полягає в її релігійно-етичному підґрунті: він впевнений, що ніщо в світі не діється в силу випадковості, а є лише результатом вищого божого провидіння, яке посилає людину на землю для виконання життєвого покликання і завдання, а не для існування заради існування.

В.Липинський був проти підпорядкування церкви політичній владі і прагнув до співпраці між церквою та державою, як двома автономними, рівноправними чинниками. Він вважав, що церква, як частина державного апарату, виконує функції антигуманні, навіть поліцейські, що забезпечує її основну сутність як духовного чинника, або ж вводить свої догми у свідомість людям примусовим порядком (обов'язкове вивчення Закону Божого в школі, присутність священників у війську), через що стає чинником духовного насилля.

Аналіз духовної спадщини мислителя свідчить про те, що він мріяв реформувати свідомість колонізованої української шляхти, викликати в неї розуміння історичного минулого і показати, що головний смисл життя полягає не у відданості традиціям, а в служінні інтересам українського народу, серед якого і за рахунок якого вона живе.

Дисертант звертає увагу на те, що до першої світової війни В.Липинський утвердився в думці, що українська держава повинна бути національною і незалежною. Саме тому він сформулював концепцію самостійної української держави, заснованої на демократичних засадах, незалежно від її конституційної форми.

Згодом, удосконалюючи цю тезу, він переконливо доводив, що без держави немає нації, а є лише народ в його етнічному значенні.

На думку В.Липинського, українська держава може бути збудована лише класократією, політичною співпрацею авторитетних провідників, які бажають якнайбільшої для свого класу влади і підкоряються одному державно-національному закону, одній Гетьманській Верховній владі. Вчений розумів, що без народолобства його акція та місія в середовищі українського народу немислима. Але він не проголосив, як то зробив його прямий попередник Володимир Антонович, свого повного відречення від польсько-шляхетського стану, чи, вірніше кажучи, українсько-польського стану, не бачив, що цей стан у масі своїй виявив себе ворожо супроти ідей українських визвольних змагань. Нерішучість порвати зі своїм станом була частиною його роздвоєної душі й зумовила його антидемократизм і монархізм в останні роки життя.

У дисертації підкреслюється, що через відсутність багатьох джерел, у першу чергу переписки вченого, залишається ще й досі не з'ясованим питання, чи В.Липинський все своє життя дотримувався консервативних політичних поглядів як вчений і політик, чи спочатку був демократом і лише під впливом воєнних і революційних подій став консерватором. Деякі вчені (Е.Пизюр та інші) вважають, що проблема еволюції політичних поглядів філософа коріниться в його досі незрозумілому і повною мірою не з'ясованому перетворенні з поляка в українця. Адже В.Липинський ніколи не був демократом в повному розумінні цього слова, бо, як свідчать досі не опубліковані листи, написані вже після революції, він вбачав у демократії ідеологію, що має служити людям, а не політико-правову форму влади, самоуправління людей і т.д.

Багато вчених торкаються світогляду В.Липинського. Оскільки демократичний період його творчості дійсно існував, то чи відповідав він його внутрішнім переконанням, чи був результатом необхідного в умовах народницького оточення компромісу, певної гри в демократа, дослідники не знають. Деякі наголошують, що у тогочасних умовах на Україні консервативні ідеї вченого інакше не знайшли б підтримки і розуміння серед українського громадянства.

Як показує проведене нами дослідження, мислитель вважає основним завданням української політики подолання ідейного хаосу, налагодження організації і дисципліни - всіх тих причин, які не дали можливості здійснитися українській державі.

Детально проаналізувавши взаємовідносини між активною меншістю й пасивною більшістю В.Липинський зазначив, що

залежно від того, хто і як їх формує, ми маємо різні типи національних і державних утворень: 1) органічний (класократичний); 2) хаотичний (демократичний); 3) механічний (охлократичний). Водночас вони не є статичними й історично наперед заданими. Вони весь час змінюються і переходять з однієї форми в іншу. Цю тезу автор підтверджує численними фактичними історичними прикладами.

У дисертації робиться висновок про те, що В.Липинський зробив значний внесок у розробку вчення про типи державних утворень, одним з перших у філософській літературі дослідив і проаналізував методи організації державного буття, зробив відповідні узагальнення, які не могли не зацікавити як сучасників так і нащадків.

У висновках автор підсумовує головні результати дослідження і робить узагальнення щодо історіософської спадщини В.Липинського:

1. Творчо підійшовши до складних і різноманітних соціально-політичних і економічних обставин, поглядів, здобутків, традицій, вчений створив власні концепції історіософії та філософії історії України. У своїх провідних творах він розкрив власне світобачення закономірностей історичного розвитку. Філософські засади його світогляду дещо відмінні від попередників. Мислитель запропонував нове бачення історичного процесу, світогляду, традиції, ідеї, політики, культури, слова, видатних осіб і т.д. Значний внесок вчений зробив у дослідженні й відновленні невідомих фактів історії, по-новому розкрив деякі філософські поняття, що підносять його до висот не тільки європейської, але й світової інтелектуальної думки.

2. В.Липинський запропонував нове визначення нації, її структурних елементів, таких як верства, шляхта, аристократія, інтелігенція, еліта, хліборобський клас. Хоч він чітко не окреслює кожне з цих понять, все ж він вперше приділив значну увагу шляхті на Україні, розкрив її як позитивну, так і негативну роль, по-новому зобразив національну аристократію - "найкращих людей, керманічів нації", інтелігенцію, еліту - найосвіченіх серед шляхти, здатних творити нове і зберігати традиції, а наприкінці свого життя прийшов до висновку про провідну роль "хліборобського класу".

Вчений підкреслює ті риси поняття нації, які раніше висунули на перший план романтики: ідея органічності нації, на якій він будує свою теорію класократії.

До прикмет нації філософ зараховує територію, яку вважає основним та конструктивним складовим буття нації. Життя нації прямує або конструктивним шляхом, тобто вгору, або шляхом

дегенерації, тобто вниз. Цей шлях залежить виключно від співвідношення позитивно і негативно діючих людських індивідів, які визначають зміст діяльності національного колективу. Особливе місце у визначенні нації приділяється національній ідеології.

3. Націю В.Липинський вважає наслідком державності і обґрунтовує думку, що лише через свою державу і безпосередньо в ній вона формується. На його думку, відродження нації розпочалося тоді, коли українцями відчули себе навіть ті, котрі раніше вважалися малоросіянами, поляками, коли вперше поняття нації охопило всі верстви, всі стани, всі класи.

В дисертації підкреслюється, що інтелігенція не в змозі збудувати українську державу, а демократія може її знищити, що українські політичні партії проголосили самостійність тільки тому, що більшовицька Росія на них не зважала, що армія обов'язкова для незалежної нації, що українська національна ідея повинна об'єднувати всіх, а відродження нації повинно відбуватися з ідейним пафосом і любов'ю до всіх класів і груп.

4. В історію української історіософської думки В.Липинський увійшов як творець власної оригінальної державницької концепції. Аналізуючи реалії української історії, вчений приходив до висновку, що з точки зору побудови держави спроба ототожнити ідею української нації як цілісної з ідеєю якоїсь однієї національності не є конструктивною. Він вважає, що в Україні неможливо побудувати державність, ігноруючи інтереси представників інших народів, що проживають на її території.

Слід також підкреслити, що В.Липинський гетьманщину вважав ефективною державною владою, побудованою на авторитеті й повноваженнях однієї особи. На прикладі української історії він переконливо це показує. Водночас він наголошує на провідній ролі президентської влади, яка повинна закономірно зростати у складні й скрутні для нації моменти. Його концепція наближається до проблеми української державності на основі творчого осмислення українського менталітету, дослідження взаємовпливу історичних і культурних традицій та подій. На наш погляд, вчений створив нову оригінальну концепцію, суть якої полягає в тому, що без нації самостійну державу збудувати неможливо, а без держави не може бути нації.

Основні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення в таких публікаціях автора:

1. Остапчук Г.О. Традиція як філософсько-культурологічна категорія.//Вісник Київського університету. Серія: Філософія, політологія, соціологія, психологія. - К.: 1994.- №5-6.- С.162-171.
2. Гордієнко Л.М., Остапчук Г.О. Ідейні погляди В.Липинського на деякі питання історії культури України.-К.: КДІК. 1995.- С.91-101.
3. Остапчук Г.О. Актуально і сьогодні, або дещо з духовної спадщини Вячеслава Липинського.//Трибуна.- №5-6. - К.:Преса України.- 1995.- С.31-33.
4. Остапчук Г.О. Державотворча ідея В.Липинського //Український світ. - К.:1995.- №1-3.- С.29.
5. Остапчук Г.О. Вячеслав Липинський: сторінки історії //Вісті з України. - К.: Київська правда.- №51.- 15-21 грудня 1994.- С.10.

Ostapchuk G.A.

“PROBLEM OF NATION AND STATE FORMATION
IN THE HISTORY OF VYACHESLAV LIPINSKIY”

Dissertation (transcription) on competition for candidates degree on philosophy speciality 09.00.05. is a history of philosophy, Kiev, Taras Shevchenko University, 1997.

Dissertation contains theoretical research of Vyacheslav Lipinsky's philosophical heritage.

The leading idea of the work is the tenet that the Ukrainian philosophy and culture, there were outstanding, little known to contemporary reader personalities who had original outlook and views concerning structural elements of nation, state system, and other philosophical conceptions.

Остапчук Г.А.

“ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИИ И ГОСУДАРСТВА
В ИСТОРИОСОФИИ ВЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСКОГО”

Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05. - история философии, Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997 г.

Диссертация содержит теоретические исследования философского наследия Вячеслава Липинского.

Ведущей идеей работы является положение о том, что в украинской философии и культуре были выдающиеся, малоизвестные современному читателю личности, имеющие оригинальное мировоззрение и взгляды по поводу структурных элементов нации, государственного устройства, других философских концепций.

Ключові слова: історія, філософія, філософія історії, історичний розвиток, світогляд, традиція, нація, клас, верства, шляхта, аристократія, інтелігенція, еліта, держава, охлократія, демократія, монархія, гетьманщина.

3405000
Г.А. Остапчук

AB 37.349
AB 37.349

Підписано до друку 14.03.97р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 73.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86